УДК 801.357 378.147.016: 811.161.2’373.46

Туркевич О. В.,
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Міжнародний інститут освіти, культури та зв’язків з діаспорою Національного університету “Львівська політехніка”, м. Львів.

ТЕРМІНОЛЕКСИКА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ФАХОВОЇ МОВИ

У статті розглянуто погляди мовознавців на термін відповідно до структурно-семантичного та функціонального підходів. В контексті досліджень фахової мови проаналізовано термінолексеми, що функціонують у наукових текстах методики викладання української мови як іноземної (УМІ).

Ключові слова: *семантичний підхід, функціональний підхід, фахова мова, термінолексика, методика викладання української мови як іноземної.*

The article concerns the views of linguists on terms according to the structural-semantic and functional approaches. The term lexemes, which function within scientific texts of the methods of teaching Ukrainian as a foreign language, are analyzed in the context of the language for special purposes research.

Key words: *structural approach, functional approach, language for special purposes, terms, methods of teaching Ukrainian as a foreign language.*

Принципи розуміння сутності терміна змінюються разом із розвитком наукової практики. Традиційно термінологію будь-якої науки прийнято досліджувати як окремий самостійний об’єкт, який має “ознаки функціонального, структурно-генетичного, лексико-семантичного, морфологічного, словотвірного, нормативно-стилістичного характеру” [2, с. 15]. Такі різноаспектні наукові погляди на природу терміна мають широке теоретичне підґрунтя, яке сформувалося у той чи інший час, і щоразу доповнюється новими теоретичними напрацюваннями.

Однією із нових недосліджених галузей є *методика викладання УМІ* – педагогічна наука, яка досліджує теоретичні і практичні закономірності викладання української мови як іноземної. Аналіз термінолексики методики викладання УМІ має велике значення в сучасних термінологічних студіях, адже вивчення процесу формування самостійних терміносистем і надалі залишається одним із актуальних напрямів термінологічної роботи в Україні.

Незважаючи на те, що “дослідження термінології – слів та словосполучень на позначення спеціальних понять та об’єктів, типових для певної наукової галузі – як складової частини наукової метамови, ускладнене її власною природою” [10, с. 19], науковий аналіз слід починати

© Туркевич О. В., 2010

із з'ясування основних відмінностей між загальновживаною і фаховою лексикою.

В українському термінознавстві найбільш поширеними є два підходи трактування терміна: *структурно-семантичний та функціональний*. Перший підхід "як свідчить його назва, виводить визначальні особливості терміна із субстанції самого терміна без уваги на соціальну природу та відносну самостійність будь-якого засобу комунікації" [4, с. 11]. Відповідно до цього аспекту термін повинен мати такі чітко виражені ознаки, як однозначність, точність, дефінітивність, системність, незалежність від контексту, емоційно-експресивну нейтральність та ін. Основні представники цього підходу В. Даниленко, Д. Лотте, Л. Симоненко. Згідно із функціональним підходом, термін – "слово в особливій функції" (науковці: В. Винокур, А. Д'яков, В. Лейчик, Т. Кияк, З. Куделько, Л. Хоффман). Тобто, "різниця між загальновживаним словом і терміном об'єктивно зумовлена тим, що вони відображають явища різних рівнів мисленнєвої діяльності – наукове мислення та побутове оперування поняттями" [6, с. 30].

Застосуємо функціональний підхід до розгляду методичних термінолексем, який є дуже близьким до теорії фахової мови.

Погляди термінознавців на принципову відмінність між терміном і загальновживаним словом можна узагальнити словами Я. Житіна: "Покликання терміна – обслуговувати сферу фахового спілкування (наука, виробництво й управління): потрапляючи в неспеціальний контекст, він утрачає характерні ознаки… Покликання слова – забезпечувати побутову комунікацію, бути засобом сугестії та виразником не тільки думок, але й ставлення мовця до предмета розмови" [4, с. 14].

Розрізення, яке полягає у тлумаченні терміна, як одиниці на позначення спеціального наукового поняття, на відміну від загальновживаного слова, яке позначає побутове поняття, є переконливим, проте, визначаючи таку різницю, кожен дослідник вносить міру суб'єктивності, тобто, різницю між двома поняттями (побутовим і фаховим) об'єктивно окреслити неможливо. Тому, на думку Я. Житіна, "кваліфікувати терміни треба саме на функціональній підставі, бо критерій змістової відмінності між термінами й загальновживаними словами не основний і недостатній" [4, с. 14].

Зазначений підхід науковець обґрунтовує таким чином: "розуміючи мову як динамічно-статичний і відносно самостійний суспільно значущий засіб спілкування людини, спрямований на свідоме й цілеспрямоване перетворення дійсності, ми вважаємо термін особливим словом остільки, оскільки він виконує особливу функцію, яка дозволяє співвіднести його з усіма одиницями словника певної мови, але й певною мірою протиставити всім іншим словам" [4, с. 14]. Отже, лексична одиниця та

термін “співвідносяться як інваріант, або ідеалізація, і варіант, у якому вона матеріалізується, виявляє себе” і “мова спеціального вжитку, зокрема термінолексика, з’являється тоді, коли людина усвідомлює потребу пізнавати й трансформувати навколишню дійсність” [4, с. 14].

З іншого боку, “функціональний підхід до вивчення національної термінології передбачає передусім усвідомлення логіко-психологічних основ термінологічної роботи” [3, с. 195].

Основні положення функціонального підходу доцільно використати, розглядаючи методичну термінолексику, зокрема, на початкових етапах її дослідження, коли потрібно окреслити її основний поняттєвий апарат. Як вже було зазначено, в основі такого підходу лежить теорія фахової мови. Зокрема постулат про “слово у спеціальному вживанні, у функціонуванні”. Опис термінолексем у контексті досліджень фахової мови небезпідставно набуває актуальності в українських лексикологічних розвідках. Тобто, “серед проблем, пов’язаних із вивченням термінологічної лексики, останнім часом спостерігаємо зростання уваги до питання дослідження фахових мов” [1, с. 235].

Застосування теорії фахової мови є важливим аспектом у дослідженні наукового тексту. Принципи фахової мови допомагають окреслити поняттєвий апарат терміносистеми методики викладання УМІ. Виділення методичних терміноодиниць на основі фахового наукового співвіднесення їх зі спеціальними найменуваннями суміжних наук також сприяє становленню системності методичної лексики.

Термінознавці пропонують різноманітні класифікації термінів згідно із теорією фахової мови.

“Всю лексику фахового тексту можна поділити на 5 видів: 1) терміни галузі; 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (в т. ч. терміни суміжних наук: філософії, політології, математики, філології тощо); 3) напівтерміни або професіоналізми, до яких дехто відносить і номенклатуру; 4) професійні жаргонізми; 5) загальновживана лексика [5, с. 18].

Мовознавець Я. Житін пропонує виділяти загальнонаукові, міжнаукові та галузеві терміни.

На противагу науковому погляду, що терміни можуть бути загальнонаукові – з дуже широким обсягом значення (*н-д: система, норма, функція*), і терміни, властиві певній галузі, які є найбільш інформативними, тому що саме вони створюють систему зазначеної сфери знання, мовознавці А. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва висувають припущення, що в кожній конкретній науковій галузі “загальнонауковий термін” перетворюється на омонім. Питання розрізнення багатозначності й омонімії в термінології є дуже складним. Серед методичних термінів поширеним є явище дещо іншого плану. Загальновживане слово або термін

певної наукової галузі поєднується із прикметником і, уточнюючи обсяг іменника, перетворює його на термін. Розглянемо таке явище на прикладі терміна *мовленнєва ситуація*.

У наукових текстах з методики викладання УМІ трапляються найменування: *ситуація мовного спілкування, ситуація спілкування, ситуація мовлення, комунікативна ситуація, навчально-мовленнєва ситуація.*

Із зазначеного переліку спеціальних найменувань усі одиниці є методичними передтермінами, що вживаються на позначення того самого поняття: "сукупність обставин, у яких реалізується спілкування іноземців українською мовою".

Приклад контексту вживання однієї із термінолексем *ситуація мовного спілкування* наведемо із "Поглибленого курсу української мови" Л. Паламар. "Пропонований посібник ставить за мету не лише закріпити, а й поглибити рівень знань з української мови для всіх, хто хоче вільно володіти нею як в процесі навчання, так і в інших *ситуаціях мовного спілкування* [7].

Вважаємо, що терміноодиниця *мовленнєва ситуація* повинна увійти у терміносистему методики викладання УМІ за аналогією до функціонування термінолексем: *мовленнєві* навички, *мовленнєві* вміння, *мовленнєві* вправи тощо. Варіантом цієї термінолексеми є *ситуація мовлення.* Синонімні одиниці: *комунікативна ситуація, ситуація спілкування*. Гіпонімні терміни до *мовленнєвої ситуації: навчальна мовленнєва ситуація (*варіант *навчально-мовленнєва ситуація), реальна мовленнєва ситуація*.

Різницю між термінологією та загальнонауковою лексикою С. В. Шепітько спостерігає в тому, що перша відбиває часткові, конкретні особливості предмета вивчення, варіюючи залежно від специфіки науки, а загальнонаукова лексика залишається незмінним універсальним атрибутом усіх галузей знання [11].

Відповідно до розглянутих пропозицій розрізняти термінолексику неспеціальну лексику, робимо висновок, що спільною основою усіх поглядів мовознавців, згідно із принципами фахової мови, є виділення *загальнонаукових, міжгалузевих та спеціальних термінів*.

Враховуючи особливості фахової лексики тексту, здійснюємо класифікацію термінолексем методики викладання УМІ, враховуючи специфіку їх функціонування у наукових текстах.

1) Загальнонаукові терміни: *адаптація, аналіз, експеримент, етап, метод, підхід, принцип, система, структура, функція та ін*.

2) Міжгалузеві (функціонують у педагогіці, дидактиці, психології, лінгвістиці, тобто у суміжних із методикою галузях): *навчання, виховання, мова, пам'ять, знання, вміння, навички*.

3) Вузькоспеціальні: *початковий етап навчання української мови як іноземної, українська мова як іноземна, лексичний мінімум УМІ, грама-*

тичний мінімум УМІ, фонетичний матеріал УМІ, мовна компетенція, рівень володіння українською мовою як іноземною.

Створення моделі відбору термінолексем із наукових текстів та їх аналіз за визначеною класифікацією дасть змогу виявити основні закономірності організації терміносистеми, що сприятиме її впорядкуванню і кодифікації. Застосування теорії фахової мови до дослідження термінолексем нових наукових галузей, які перебувають на стадії становлення, є практичним і перспективним напрямом.

Література:

1. Вискушенко С. Фахові мови: основні риси, ознаки та функції / Вискушенко С. // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VII / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К: КНЕУ, 2007. – С. 235.

2. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / Даниленко В. П. – М. : Наука, 1977. – 244 с.

3. Д’яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспеки / А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К., 2000. – 218 с.

4. Житін Я. В. Погляд на термін крізь призму структурно-семантичного та функціонального підходів / Я. Житін // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “ Проблеми української термінології”. – 2009. – № 648. – С. 9-15.

5. Кияк Т. Апологія лінгвістики фахових мов / Кияк Т. // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VII / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К: КНЕУ, 2007. – С. 18-21.

6. Кочан І. Українські терміни в парадигмі сучасних наукових учень / Кочан І. // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. вип.VIII [відп. ред. проф. Л. О. Симоненко]. – К: КНЕУ, 2009. – С. 30-34.

7. Паламар Л. Практичний курс української мови. Поглиблений етап вивчення: Навчальний посібник / Паламар Л. – К.: Либідь, 1995. – 158 с.

8. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу): Монографія / Скороходько Е. Ф. – К., 2006. – 99 с.

9. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.

10. Федонюк В. Про терміносистему в період становлення науки / Федонюк В. // Проблеми української термінології: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л. Полюга. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2006. – 210 с.

11. Цимбал Н. Термін як основа лексичного складу наукового стилю / Цимбал Н. // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. вип.VIII [відп. ред. проф. Л. О. Симоненко]. – К: КНЕУ, 2005. – С. 76-79.

12. Шепітько С. В. Механізми утворення та закономірності вторинної номінації англійської загальнонаукової дієслівної лексики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04 “Германські мови” / С. В. Шепітько. – Харків, 2004. – 20 с.